

O'QUVCHILARI VA TALABALARNI EMOTSIONAL RIVOJLANISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Azizova Shodiya Utkur qizi

*Alfraganus universiteti Pedagogika va psixologiya
yo'nalishi bakalavr 3-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqola emotsional rivojlanishga qaratilgan bo'lib maktab o'quvchilarining emotsional rivojlanishning psixologik xususiyatlari, muhim tarkibiy qismlari o'quvchilarning emotsional rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar to'g'risida yoritilganligi muhim o'rin tutishi haqidagi fikr-mulohazalar bayon qilingan. Shundan anglashimiz mumkinki o'quvchilar, talabalar va boshqa jamiykinsonlarda emotsionla rivojlanish bosqichi bo'lib o'tadi.

Kalit so'zlar: Introspektoriya, eksperiment, emotsiya, bolalik, emotsional konditsionerlik.

Psixologiya — inson faoliyati va hayvonlar xatti-harakati jarayonida voqelikning psixik aks etishi, ruhiy jarayonlar, holatlar, hodisalar, hislatlar to'g'risidagi fan. Psixologiyaning tadqiqot predmetiga sezgilar va idrok obrazlari, tafakkur va hissiyot, faoliyat va muomala kabi psixologik jarayonlar, kategoriyalar kiradi. Psixologiyaning asosiy vazifalari — psixika qonuniyatlarini, inson ruhiy holatlari shakllanishini filogenetik va ontogenetik taraqqiyot birligida ochishdan iboratdir. Mazkur vazifalar yechimini topishda Psixologiya bir tomondan, biologiya fani sohalari bilan, jumladan, fiziologiya bilan, boshqa tomondan esa, sotsiologiya, pedagogika, madaniyat tarixi, mantik hamda ijtimoiy fanlar bilan jips aloqaga kirishadi. Psixologiya eng avvalo, psixikaning insonga xos shakli bo'lmish ong va o'zini o'zi anglashni tadqiq etadi .

Psixologik metodlar:

Introspektoriya — bu o'z aqliy jarayonlarini kuzatish, hech qanday vositalarni ishlatmasdan o'z ruhiy hayotini bilish.

Kuzatish — jarayonning o'ziga xos xususiyatlarini jarayonning o'zida faol ishtirokisiz o'rganish.

Kuzatish — jarayonning o'ziga xos xususiyatlarini jarayonning o'zida faol ishtirokisiz o'rganish.

Eksperiment — bu ma'lum bir jarayonni tajribalar orqali o'rganish.

Tajriba maxsus belgilangan sharoitlarda faoliyatni simulyatsiya qilish asosida qurilishi yoki odatdagi faoliyatga yaqin sharoitlarda o'tkazilishi mumkin.

Rivojlanish tadqiqotlari — bir necha yillar davomida kuzatilgan bir xil bolalarning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish.

Zamonaviy psixologiyaning kelib chiqishida Aristotel, Ibn Sino, Rudolf Goklenius birinchi bo'lib «psixologiya» tushunchasini ishlatgan. Zigmund Freydni esa hatto psixologiyaga aloqasi bo'lmagan odam ham eshitgan. Fan sifatida psixologiya XIX-asrning ikkinchi yarmida falsafa va fiziologiyadan ajralib chiqqan holda paydo bo'ldi. Psixologiya psixikaning mexanizmlarini, ongsiz ravishda va shaxs tomonidan amalga oshirilishini o'rganadi .

Insonning atrofdagi dunyoga bo'lgan munosabati nafaqat u tomonidan tushuniladi va xatti – harakatlarda, shu bilan birga, his-tuyg'ular shaklida ham namoyon bo'ladi. Emotsiya - haqiqiy dunyo ongining aks etish shakllaridan biridir. Deyarli har qanday sub'ekt faoliyatining namoyon bo'lishi bilan birga, hissiyotlar shoshilinch ehtiyojlarni qondirishga qaratilgan aqliy faoliyat va xulq-atvorni ichki tartibga solishning asosiy mexanizmlaridan biri bo'lib xizmat qiladi.

Emotsiya maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi, chunki uning ishtirokchilari, birinchidan, boshqasining hissiy holatini "o'qiy" olmasa, ikkinchidan, o'z his-tuyg'ularini boshqara olmasalar, hech qanday muloqot, o'zaro ta'sir samarali bo'lmaydi 1 . Inson his-tuyg'ularining shakllanishi insonning shaxs sifatida rivojlanishining eng muhim shartidir. Inson emotsiyalarining g'ayrioddiy xilma-xilligi, uning ehtiyojlari ob'ektlari, paydo bo'lishining o'ziga xos shartlari va ularga erishishga qaratilgan harakatlar o'rtasidagi munosabatlarning murakkabligi bilan izohlanadi.

Bolalik - bu inson hayotidagi juda qisqa davrdir. Maktabgacha yoshdagi aqliy rivojlanishning asosiy yo'nalishlaridan biri bu shaxsiyat asoslarini shakllantirishdir. Bola "men"ini, uning faolligini anglay boshlaydi, o'zini ob'ektiv baholay boshlaydi. Maktabgacha yoshdagi bolaning hissiy hayoti murakkablashadi: hissiyotlar mazmuni boyiydi, yuqori hissiyotlar shakllanadi. Maktabgacha yoshdagi bolaning hissiy rivojlanishi, birinchi navbatda, unda yangi qiziqishlar, motivlar va ehtiyojlarning paydo bo'lishi bilan bog'liq.

Emotsiyalar bola hayotida ham muhim rol o'ynaydi. Ular haqiqatni anglashga va unga munosabat bildirishga yordam beradi. Maktabgacha yoshdagi bolada hissiy kutish shakllanadi, bu uni faoliyatning mumkin bo'lgan natijalari haqida xavotirga soladi, uning harakatlariga boshqa odamlarning munosabatini kutadi. Shuning uchun bola faoliyatida hissiyotlarning o'rni sezilarli darajada o'zgaradi. Agar ilgari bola kerakli natijani olganidan xursandchilikni his qilgan bo'lsa, hozir u baxtli, chunki u bu natijaga erisha oladi. Agar ilgari u ijobiy bahoga loyiq bo'lish uchun axloqiy me'yorni bajaragan bo'lsa, hozir atrofdagilar qanchalik baxtli bo'lishini oldindan bilib, uni bajaradi.

Maktab o'quvchisining hissiy dunyosi boy va xilma-xil bo'ladi. Asosiy histuyg'ulardan (quvonch, qo'rquv) u yanada murakkab his-tuyg'ularga o'tadi: baxtli va g'azabli, rashkchi va qayg'uli. Aynan maktabgacha yoshda bola ifoda etishning eng

yuqori shakllarini - his-tuyg'ularni intonatsiya, mimika, pantomima yordamida ifodalashni o'zlashtiradi, bu unga boshqa odamning tajribalarini tushunishga, ularni o'zi uchun "kashf etishga" yordam beradi. Maktab o'quvchisi bolaning butun hayoti va his-tuyg'ulariga bo'ysunadi. U hali ham o'z tajribalarini boshqara olmaydi. Shu sababli, bolalar kattalarga qaraganda kayfiyat o'zgarishiga ko'proq moyil bo'ladi. Ularni xursand qilish oson, chunki ular o'zlarini deyarli bilishmaydi va o'zlarini qanday tutishni bilishmaydi. Shuning uchun ular g'ayrioddiy qisqa vaqt ichida butun his-tuyg'ular va hayajonlarni boshdan kechirishga qodir. Bolaning kayfiyati ko'p jihatdan kattalar va tengdoshlari bilan bo'lgan munosabatlarga bog'liq.

Emotsiyalar o'quvchi va tengdoshlari o'rtasidagi muloqot jarayonida shakllanadi. Tengdoshlarning hamdardligi ko'p jihatdan bolaning ahvoli va pozitsiyasiga bog'liq. Maxsus tashkil etilgan tadbirlarda (masalan, musiqa darslari, ertaklarni o'qish) bolalar idrok bilan bog'liq ba'zi his-tuyg'ularni boshdan kechirishni o'rganadilar (masalan, musiqa). Bola o'zini ijobiy adabiy qahramon bilan solishtirib, unga hamdard bo'lib, eng yorqin ijobiy his-tuyg'ularni boshdan kechiradi. Emotsiyalar maktabgacha yoshdagi bolalarning yoshiga mos keladigan faoliyat turida - tajribalar bilan to'yingan o'yinda juda jadal rivojlanadi.

Rolli o'yin ham insoniy tuyg'ularni rivojlantirishda kuchli omil hisoblanadi. Rolli harakatlar va munosabatlar maktabgacha yoshdagi bolaga boshqasini tushunishga, kayfiyatini, xohishini hisobga olishga yordam beradi.

Emotsional rivojlanishning muhim xususiyati - bevosita kommunikativ munosabatlar orqali tajribalarni to'g'ridan to'g'ri muloqot qilish holati bilan chambarchas bog'liq. Umuman olganda, bolalar hayotiy vaziyatlarga optimistik qarashadi. Ular quvnoq kayfiyat bilan ajralib turadi. Bolaning emotsiyalarini o'rganish bolaning xatti-harakatining sabablarini aniqlashda muhim rol o'ynaydi, uning dunyoga munosabatini aniqlashga imkon beradi.

Tuyg'ularni shakllantirishning eng samarali mexanizmi emotsional konditsionerlikdir. Emotsional konditsionerlikda sub'ektning hissiy reaksiyasini keltirib chiqaradigan harakatlar alohida rol o'ynaydi. Bu o'yin, san'at, musiqa, adabiyot, teatr, kino asarlarini idrok etish bilan bog'liq. Shuning uchun bolada hissiyotlarni shakllantirishda ko'pchilik o'yin, teatr va musiqiy-estetik faoliyatga asoslangan vositalardan foydalanadi.

O'quvchilar emotsiyalarni qanday tushunadilar? Xarris (1989) o'quvchilarning hissiyotlarni tushunishiga oid juda qiziqarli tadqiqot natijalarini taqdim etdi. U yosh bolalar o'zlarining his-tuyg'ularini g'oyalari va istaklariga qarab belgilashlarini ko'rsatadigan bir qator tajribalarni tasvirlab berdi. Bundan tashqari, u o'quvchilar ma'lum bir istakni qondirish yoki umidsizlikka javoban qanday tuyg'u paydo bo'lishini taxmin qilishlari mumkinligini ko'rsatdi. Bu hissiyotni oldindan bilish qobiliyati bolaga uning his-tuyg'ularini tartibga solish qobiliyatini beradi.

Xulosa: qilib aytganda, o'quvchining emotsional sohasini rivojlantirishga quyidagi omillar muhim ahamiyat kasb etadi.

1. O'yin faoliyati. Birinchidan, rolli o'yinlar, bu bolaning o'yin sheriklariga hissiy javob berishini rivojlantiradi, muammoli vaziyatlarni qanday hal qilishni o'rgatadi. Ochiq o'yinlar bolalarga quvonch, qiziqish bag'ishlaydi, tasavvurni rivojlantiradi, o'yin harakatlarini ijodiy bajarishga undaydi.

2. Mehnat faoliyati. Bolani ish faoliyatiga jalb qilish yangi his-tuyg'ularni beradi: umumiy maqsadga erishish quvonchlari, ishidan mamnunlik, boshqa odamlarning sa'y-harakatlariga hamdardlik.

3. Ijodiy faoliyat. O'zining ijodiy faoliyati, san'at bilan tanishish jarayonida bola estetik his-tuyg'ularni rivojlantiradi, maktabgacha yoshdagi bola san'at asarlari qahramonlari bilan tajriba o'tkazishni, yaxshilik va go'zallikni qadrlashni, yovuzlik va yolg'onga qarshi norozilikni o'rganadi. his-tuyg'ularni yetkazish

4. Sport tadbirlari. Sport bilan shug'ullanish jarayonida bola ko'plab hissiy kashfiyotlarni o'rganadi: o'zini tuta bilish, maqsad sari intilish, muvaffaqiyatsizlik va g'alabalardan xursandchilik, jamoadoshlariga hamdardlik, birdamlik, o'z harakatlari uchun javobgarlik.

5. Har qanday bilim faoliyati bolaning emotsional yukini boyitadi; bu kashfiyotning quvonchi, shubha, ajablanish, o'zi uchun yana bir kashfiyot qilish istagi.

6. Nutqning rivojlanishi. Bolaning so'z boyligi odamning emotsional holatini bildiruvchi so'zlar bilan boyitiladi. She'rlarni yoddan o'qish, adabiy asarlarni takrorlash hissiy-ekspressiv dialogik va monolog nutqni shakllantiradi.

7. Ko'rinish - bolaning hissiy sohasini shakllantirishning eng muhim usullaridan biri. Bola kattalarning emotsiyalaridan nusxa ko'chiradi: kattalar o'z his-tuyg'ularini qanday ifoda etadilar, boshqa odamlarning hissiy ko'rinishlariga, ularning yuz ifodalariga, tana harakatlariga, nutqiga qanday munosabatda bo'lishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. G'oziyev E., Psixologiya fani XXI asrda, T., 2002;
2. G'oziyev E., Psixologiya, T., 2003;
3. Qodirov B., Layoqat psixologiyasi, T., 1989;
4. Shoumarov G'., Oila psixologiyasi, T., 2000;
5. Karimova V., Ijtimoiy psixologiya, T., 1994.